

פרשת ויגש – Тохаха, примирение и галут.
НЕ ВСЕ ХОРОШО, ЧТО ХОРОШО КОНЧАЕТСЯ

ДИНАМИКА ПРИМИРЕНИЯ

Наша глава рассказывает о том, как разрешилась долгая и трагическая семейная история. Иеуда, а, возможно, и те из братьев, кто был возмущен действиями Иосефа, который пока так еще и не открылся им, готовы рисковать жизнью. Это заключительное столкновение между Иеудой и Иосефом, подход которых к служению Всевышнему так напряженно противостоял один другому, дает нашей главе название – «Ваигаш»: Иеуда **подступил** к Иосефу¹.

Мидраш рассказывает, что в момент столкновения между Иосефом и Иеудой братья отпрянули. (По Мидрашу, Иеуда издал ужасающий крик, который пробудил в его братьях ярость. Это был момент, когда Иосеф испугался за свою жизнь².) Братья почувствовали, что это не только противостояние между двумя могучими мужчинами, но противостояние между двумя философиями³. В конце концов победили оба оппонента: и Иосеф, и Иеуда – и идеи, которые они представляли, стали неотъемлемой частью наследия еврейского народа⁴. Все это было частью **יגש יהודה** – приближения Иеуды к Иосефу – и началом исторического и духовного воссоединения⁵.

ויגש יהודה – Иеуда подступил к Иосефу – это начало исторического воссоединения братьев и духовных сил, которые они представляют. «Мозг» Иосефа соединяется с «сердцем» Иеуды⁶. В самый горячий момент, в состоянии ярости, Иеуда способен говорить мягко, и это проявление величия дает больше, чем могли бы дать двадцать сражений⁷. Как многие ситуации, связанные с

¹ אור גדליהו, ריש ויגש: יוסף ויהודה היו להם דרכים שונים בעבודת ד' יתברך

² מדרש רבה צג (ז) ד"א ויגש אליו יהודה זו היא שנאמר ברוח הקודש על ידי שלמה (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם וגוי כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד יוסף הצדיק אמר רבי יוחנן בשעה שתפס יוסף הצדיק את בנימין ואמר להם לאחיו האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד אמר לו יהודה בנימין את תפוס ושולם בבית אבא מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ד' מאות פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאלו שניהם ובקשה ארץ מצרים ליהפך עליהם אמר איוב (איוב ד) שאגת אריה וקול שחל שאגת אריה זה יהודה שכתוב בו גור אריה יהודה וקול שחל זה חושים בן דן ששניהם נמשלו כארי שנאמר (דברים לג) ולדן אמר דן גור אריה שיני כפירים נתעו אלו גבוריו של יוסף שכיון שכעס יהודה נשרו שיניהם של כולם אמר רבי יהושע בן לוי אף אחיו כיון שראו יהודה שכעס אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים שנאמר (איוב ד) ליש אובד מבלי טרף זה יהודה שמסר עצמו על בנימין אמר שמא ימחול הקב"ה על אותו עון שהטעיתי את אבא ואמרתי לו אני מביאו לך באותה עעה נתמלא חמה על יוסף כיון שראה יוסף סימניו של יהודה מיד נדעזעז ונבהל אמר אני לי שמא יתרגע ומה הן סימניו שהיו בו ביהודה של בית שילו אמרו שני שילטונין זלגות דם ויש אומרים כמין שלטי הגבורים וחמשה לבושים היה לובש נימה אחת היתה לו בלבו כיון שהיה כועס קורע את כולם מה עשה יוסף באותה שעה אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות מיד תמה יהודה ואמר זה גבור ממני באותה שעה אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה ואינה נשלפת לו אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא לכך נאמר (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם:

³ אור גדליהו, ריש ויגש: יוסף ויהודה היו להם דרכים שונים בעבודת ד' יתברך

⁴ Stone Chumash, pg. 250

⁵ יחזקאל לו טו וגומר (הבאנו בסוף החיבור הזה)

⁶ אור גדליהו, ויגש: יהודה בחינת לב והרגש, ויוסף בחינת שכל ומוח, והמדרש מגלה לנו שכאן על ידי הגשת יהודה אליו – לנקודת יוסף, היה התאחדות ב מדות אלו

⁷ רבינו בחיי הקדמה לפרשת ויגש: וידוע כי לא היה ראוי כעס ליוסף המעליל אותם בענין הגביע כי אם ליהודה ויתר אחיו הנקיים שהיו מתנצלים ולא שוה להם, ואע"פ כן היה יהודה חכם גדול וגבור בגבורת הגוף ובגבורת הנפש שכבש את יצרו ולא כעס, אע"פ שהיה ראוי להם לכעוס ראה יהודה כי עתה לא היה מקום לכעוס אבל היה צריך למענה רך

интенсивным человеческим состоянием, шаг Иеуды комментируется широко и разнообразно. Рабейну Бехайе говорит, что слово «ваигаш» может означать три вещи: דִּין וּפְיוּס וּמִלְחָמָה¹. Все это заключено в сдержанных и примирительных словах Иеуды. Гибкости подхода, искусству действовать сразу в нескольких направлениях Иеуда научился у Яакова. В качестве подарка он предложил себя в рабы, но он прибег и к молитве, а, в случае необходимости, был готов к сражению². Иеуда бросил Иосефу несколько чрезвычайно сильных обвинений³, и тем не менее его шаг к Иосефу привел к исторически необратимому явлению⁴ – единство еврейского народа было установлено на все времена. Несмотря на то, что десять колен, включая потомков Иосефа, должны будут оказаться потерянными, им предстоит соединиться с Иеудой (и Биньямином) в конце дней⁵.

Трижды в день, в начале Шмоне эсре, мы делаем три шага. Одним из них мы как бы воспроизводим шаг Иеуды⁶, показывая тем, что это был не только шаг по направлению к Иосефу, но действие, которое вместе с тем стало неизменным образцом приближения к духовному величию.

רוקח указывает, что слово ויגש – «подступил», «приблизился» – появляется в Танахе трижды. И каждый раз оно подразумевает еще и обращение, призыв⁷:

а) Авраам обращается к Всевышнему с просьбой спасти жителей Сдома:

כדי להשיב חמת האדון יוסף, ועל כן נגש אליו להתוכח עמו ורצה לגלגל העניינים כולן שאירעו להם עמו עד עתה וכוון לשלשה דברים. לדין, לפיוס, ולמלחמה.
 אבל עיין במדרש רבה שמביא שם דעה אחרת בשם חז"ל שזעק יהודה זעקה גדולה ויוסף השיב לו כעין.

¹ רבינו בחיי מד יח: ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה - מצינו לשון הגשה משמשת לשלשה דברים. דין ופיוס ומלחמה. דין הוא שכתוב (דברים כה) ונגשו אל המשפט ושפטום. פיוס הוא שכתוב (יהושע יד) ויגשו בני יהודה אל יהושע. למלחמה שנאמר (שמואל ב י) ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה. והנה יהודה כוון לשלשתם, ומזה אמר בי אדני, כמי שבא וכלי מלחמתו בידו והוא ערוך מלחמה, ואומר בי תמצא כל מה שתרצה אם לדין אם לפיוס אם למלחמה:

² מדרש רבה פרשה צג (ו) ד"א ויגש אליו יהודה ר' יהודה ר' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר הגשה למלחמה היך מד"א (שמואל ב י) ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה רבי נחמיה אומר הגשה לפיוס המד"א (יהושע יד) ויגשו בני יהודה אל יהושע לפיוס רבנן אמרי הגשה לתפלה (מלכים א יח) ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי וגו' ר"א אמר פשט להון אם למלחמה אני בא אם לפיוס אני בא אם לתפלה אני בא ... כי כמוך כפרעה מה פרעה... מה פרעה מלך ואתה שני לו בארץ מצרים כך אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו ואם שולף אני את חרבי ממך אני מתחיל

³ מדרש רבה פרשה צג (ו) כי כמוך כפרעה מה פרעה גזור ואינו מקיים אף את גזור ואינך מקיים מה פרעה להוט אחר הזכרים אף אתה

⁴ אור גדליהו שם: ועובדא זו ... הוא המעשה אבות סימן לבנים על לעתיד לבא שיתאחדו יהוד שלם

⁵ שם: וכן הוא בהפטרות לפרשה זו (ספר יחזקאל פרק לו): (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו [חבריו] ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו [חבריו]: (יז) וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: ... (כא) ודבר אליהם כה אמר ד' יקוק הנה אני לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם: (כב) ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה [יהיו] עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתים ממלכות עוד:

⁶ רמ"א (צג) רמ"א⁶ приводит רוקח, который объясняет, что мы делаем шаг вперед к задаче, которую должны решить.

⁷ ספר מנהגי ישרון, ע"י הרב אברהם אליעזר ב"ר אייזיק: טעם שפוסעים ג' פסיעות לפני ואחרי תפילת י"ח: איתא ברמ"א ס"י צ"ה בשם הרוקח, דכשעומד להתפלל, ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות עכ"ל, והעטז"ק כתב הטעם משום דכתיב ג' הגשות לתפילה, ויגש אברהם; ויגש יהודה; ויגש אליהו עכ"ל.

בראשית טו כג (וירא): ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע

б) Иеуда призывает Иосефа не брать в рабство Биньямина:

בראשית מד יח (ריש ויגש): ויגש אליו יהודה ויאמר

в) пророк Элияу взывает к Всевышнему на горе Кармель:

ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר:

ד' אלוקי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלוקים בישראל ... ענני ד' ענני

Каждое из этих трех обращений дает нам одну из есодот תפילה:

а) Авраам-авину учит, что мы должны молиться даже за רשעים;¹

б) Иеуда учит нас, что כל ישראל ערבים זה לזה и что этот принцип должен быть отражен в наших молитвах;

в) Элияу-а-нави учит нас, что мы должны молиться о קדוש השם. Мы должны понимать, что даже קדוש השם, который вроде бы определяется нашими собственными действиями, на самом деле исходит от השם. Изначально это Всевышний воодушевляет нас и дает нам силы пройти через это действие.

Каждый из троих усвоил урок предыдущего и добавил к нему новое, собственное понимание. Каждый добавил свой ויגש, свой подход.

Иеуда узнал от Авраама-авину об ответственности за других, но добавил к этому, что такая ответственность лежит не только на гадоль-а-дор (т.е. на Аврааме-авину), но что все мы ответственны друг за друга. (Элияу учился у Авраама и Иеуды, но добавил к этому, что в истоке ответственность за другого, которую мы несем, коренится в нашей ответственности за то, чтобы в этом мире совершался קדוש השם.) Потому мы и делаем три шага в начале עשרה עשרה, отражая в этом все три уровня понимания.

Лев Элияу² объясняет, что Иеуде его понимание досталось дорогой ценой, через боль и слезы. Двадцать два года он тяжело страдал. Умерла его жена, умерли молодыми два его сына. Его невестка Тамар завязла в неопределенности, как агуна. Затем он по ошибке вынес Тамар смертный приговор и публично эту ошибку признал. Все это заставило его понять, что на שמים есть на него очень серьезная תביעה. Поскольку братья послушались его, когда она заявил: מה בצע כי נהרג את אחינו, ему следовало принять дальнейшие меры для полного спасения Иосефа. Поэтому ויאמר יהודה מה נאמר ומה נדבר. Вся боль Иеуды, все уроки, которые он извлек из этой боли, теперь заключены в его ויגש.

¹נציב-טוב שברשעים

²לב אליהו מ"א האימה והבושה

Этот исторический шаг не был напрасным. Он вызвал изумительный духовный резонанс у Иосефа и у всех, кто окружал его в этот момент¹. Больше Иосеф не может выдержать. Он велит всем, кроме братьев, выйти, больше для того, чтобы не смущать братьев, чем семейной конфиденциальности ради², и в нескольких словах открывается братьям – слова, самых горьких из всех, когда-либо в истории произнесенных человеком:

מה ג: ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי

Конец стиха свидетельствует:

מה ג: ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו

В связи с этим мудрецы говорят загадочную фразу:

אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' יוסף קטנם של שבטים היה, ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו וכו'³

Желая положить конец недоразумениям, Иосеф проявляет одновременно и мягкость, и жесткость. С одной стороны, он ласково просит братьев подойти к нему⁴. Затем он произносит: **אני יוסף העוד אבי חי**, а это – самый суровый упрек, которым Иосеф с самого начала открывает свои карты, и братья, пристыженные и растерянные, теряют дар речи⁵. Эти богатыри, которые, пожелай они того, могли бы просто разгромить Египет, онемели перед Иосефом⁶. И теперь комментаторы настойчиво ищут, где же содержится упрек в словах Иосефа.

А-эмек Давар говорит, что упрек – это слова **העוד אבי חי**, «мой отец», а не «наш отец»: «Зная, как наш отец любил меня, вы должны бы знать и то, какую боль вы причините ему, устраняя меня. Жив ли он еще, или боль, которую вы

¹ רבינו בחיי מה א: ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו - נראה מזה כי הנצבים עליו שהיו שם בבית המלכות היו מחלים פניו בזה מפני שנתרכך לבם לתחנוני יהודה, ויגיד הכתוב כי לא יכול יוסף לסבול זאת ולחזק לבו כנגד כלם, ומפני זה קרא הוציאו כל איש מעלי, ואחרי כן ויתן את קולו בבכי, כלומר בצאתם, וישמעו מצרים וישמע בית פרעה:

² מה א ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים: לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם. וכן ברבינו בחיי

³ ילקוט ויגש רמז קנב: אמר רב שמעון בן אלעזר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' יוסף קטנם של שבטים היה, ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מעשיו על אחת כמה וכמה

⁴ רבינו בחיי מה ד: גשו נא אלי ויגשו - ראה אותם נבהלים ונרתעים לאחוריהם אמר להם להתקרב אליו כדי להשקיט אימה שנפלה עליהם:

⁵ בהגות בפרשיות התורה (175): רבי שמחה זיסל מקלם באור רש"י אומר, כי האשמה הכבדה: אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי, גישה פסיכולוגית היתה כאן מצד יוסף. הוא ירה בתותח הגדול ביותר. (fired with his largest cannon) מכאן ואילך אין להם לחשוש. נאמר להם כבר כל מה שניתן היה להיאמר. יוסף הטיח את אשמתו הגדולה ביותר, ובכל זאת הוא מתייחס אליהם כאל אח

⁶ לב אליהו: מבואר בחז"ל שיהודה לקח חתיבות של ברזל ושבריים בשיניו וכו' וכו', וכל גבורי מצרים לא היו יכולים לעמוד בפניהם, עד כדי כך שאמרו להחריב כל ארץ מצרים אם לא יחזירו להם את בנימין ... [ו]כשנתגלה אליהם ויאמר להם אני יוסף וגו' נמש כל גבורתם וניטל מהם כוחם ונעשו כאלמים לא יפתחו פיהם "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו"

ему причинили, убила его? Даже если вы считали, что ваши действия по отношению ко мне оправданны, как вы могли так поступить с нашим отцом?»¹

В своих «Сихот мусар» («Беседах об этике»)² рав Хаим Шмулевич отмечает, что, как бы мы ни трактовали слова Иосефа, сказаны они отнюдь не в форме, какую обычно имеет тохаха. Тут не было: «Посмотрите, что вы сделали!» и «Как вы могли?!» Скорее это – «После всего, что вы со мной сделали, я по-прежнему ваш брат, вовсе не желающий сейчас воспользоваться своей властью над вами»³. Я люблю вас всех так же, как я люблю моего брата Биньямина»⁴. И Иосеф целует братьев, каждого из них⁵. Понятно, что это дает нам совершенно новое представление о том, что такое упрек. Вообще-то тохаха даже не означает упрек. Тохаха – это то, что способствует *העמדה על הטעות* – осознанию и признанию ошибки⁶.

И поэтому поведение Иосефа служит нам образцом на все времена. Тиферет Шломо⁷ пишет, что возносить хвалы ангелу – все равно, что служить авода зара, но хвалить и прославлять праведников значит воздавать почести Всевышнему, так как праведники своими словами и действиями открывают нам Его Тору. Вот почему книга «Берешит» целиком состоит из рассказов о наших праведных авот; рассказы о праведниках и есть Тора.

Некоторые комментаторы считают, что братья никогда не сожалели о продаже Иосефа и до сих пор считали, что он был родеф, угрожающий их будущему и будущему еврейского народа⁸. Их соображения могли быть справедливы. Абарбанель указывает, что мы нигде не обнаруживаем, что братья понесли наказание за продажу Иосефа или что отец когда-нибудь упрекнул их⁹.

¹ העמק דבר מג ג ד"ה העוד אבי חי: ... חז"ל הבינו פשט הקרא שהוא כמתמיה, אם האמת עוד אבי חי ולא מת מדאגתו עלי, בהיותו יודע שאהוב אצלו מכל בניו, והיינו שדייק לומר העוד אבי חי ולא אמר אבינו, אלא דייק שהוא אביו ביחוד, וכמש"כ לעיל מד כ בדיוק ואביו, ותמיה זו היה תוכחה לאחיו, דאפילו אם לפי מחשבתם דנו את יוסף בצדק, מ"מ היה לכם לחמול ולחוש על אביהם שהרי ידעו שאהבתו עזה אליו, ועל זה כתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו מפני הפחד והבושה, ולולי זה היו עונים אותו כמו שענה יעקוב לרחל כאשר עלה בלבבה מחשבה כזו, כמ"ש לעיל ל א, וגו'

² ח"ב מאמר יג (יחי תשל"ב): אוי לנו מיום התוכחה

³ רבינו בחיי מה ד: ובמדרש גשו נא אלי הראה להם ברית מילה. אני יוסף אחיכם, אע"פ שמכרתם אותי מצרימה אחיכם אני, איני משתרר עליכם כלל:

⁴ רבינו בחיי מה יב: והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין - הושה בנימן לשאר אחיו ללמד שאהבתם שוה אצלו כאהבת בנימן שלא היה במכירתו.

⁵ רבינו בחיי מה טו: וינשק לכל אחיו ויבך עליהם - הודיעם שאין בלבו עליהם ודעתו ורצונו להיטיב להם.

⁶ ומכאן נלמד מהותה של תוכחה, כי אין התוכחה דברי כבושין ויסור דברים, כפי שאנו רגילים לחשוב. אלא התוכחה היא העמדה על הטעות

⁷ תפארת שלמה, חנוכה עמ' עב

⁸ ספורנו מב: כא, כב, כח ואיתא במדרש שגם עכשיו כשגילה את עצמו להם רצו להרגו אלא שנמנעו על ידי מלאך שפורם לד' רוחות הבית. וכן ברבינו בחיי

⁹ מובא בהגות בפרשיות התורה דף 175

Раши, с другой стороны, пишет, что братья не так давно начали сожалеть об этом поступке¹.

Согласно обоим мнениям, в этот драматический момент Иосеф незамедлительно объясняет братьям, что он всегда хотел только их блага и никогда не имел намерения отодвинуть их в сторону. Он утешает братьев, говоря: «Хотя вы намеревались избавиться от меня, Б-г использовал ваш поступок, чтобы осуществить то, что необходимо истории. Я был послан Всевышним для подготовки к вашему приходу в Египет², что вы и должны сейчас сделать». («Не вы послали меня сюда, но Б-г. Он сделал меня старшим при Паро, управляющим его дома и правителем всего Египта»³.)

«Я не могу посылать продукты вам в Кнаан, потому что египтяне заподозрят меня в том, что я делаю запасы для себя, устраивая так свое будущее и собираясь туда последовать⁴. Останетесь там – и умрете. (Хотя отцу говорите об этом не так резко⁵.) С другой стороны, египтяне будут рады приветствовать здесь столь уважаемых людей, как вы. Ибо, если они будут знать, что я происхожу из высокого рода, им легче будет принять меня в качестве правителя⁶. Так что возвращайтесь, соберите вещи и приезжайте сюда, где я могу о вас позаботиться. Такова воля Б-га».

Иосеф не считает, что одной речи достаточно, чтобы успокоить братьев и убедить их, что он не таит на них обиды и воспринимает все события как единое действие Провидения. Ведь сплоченности, которая сейчас должна быть достигнута, предстоит выстоять и в грядущих потрясениях тоже. Во времена Первого Храма колону Иосефа суждено снова разойтись с Иеудой. На этот раз с ним вместе окажутся еще девять колен. Но Книга пророков в отрывке, который является афтарой к главе «Ваигаши», свидетельствует, что узы единства будут крепче, чем тяга к махлокет, независимости и отделенности:

יחזקאל לו: ויהי דבר ד' אלי לאמר. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו. וקרבו אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך (וברד"ק: שיעשו עץ אחד במעשה נס)

¹ מב ג (מקץ): וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים. וכתב רש"י ד"ה וירדו אחי יוסף: ולא כתב בני יעקוב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באהוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם.

² מה א: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם. שפת אמת דורש שכמו שהז"ל דורשים, אשר שברת' - יישר כח ששיברת' גם כאן התכוון יוסף באומרו, אשר מכרתם' - יישר כח לכם אשר מכרתם אותי' כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם. (מובא בהגות בפרשיות התורה דף 175)

³Берешит, 45:8

⁴רמב"ן מה יא

Есть мнение, что Иосеф не мог присоединиться к братьям потому, что по египетским законам ему запрещено было покидать страну. Для египтян Иосеф оставался рабом, потому что статус раба измениться не может никогда. Он получил возможность встать у руля только потому, что египтяне внесли изменения в закон, который теперь разрешал рабу быть руководителем. Но закон, запрещающий рабу когда бы то ни было покинуть страну, остался в силе.

⁵רמב"ן מה יא ע"ש

⁶רמב"ן מה טז: ... וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו, כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך, ועתה בבוא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים, שמחו כולם ביהד

Вопреки естественному желанию отвести душу Иосеф продолжает упорно трудиться на ниве примирения. Он просит братьев приблизиться к нему и говорит успокоительно и ободряюще. Он уверяет, что любит их не меньше, чем Биньямина, который не причастен к продаже¹. И, наконец, он поочередно целует всех братьев² и предостерегает их от взаимных упреков в его продаже³.

Старания Иосефа расположить к себе братьев, безусловно, должны были «окупиться». Кажется, братья наконец бесповоротно признают достоинства друг друга и никто не выражает обиды. Тем не менее семнадцать лет спустя, после смерти Яакова, братьев вдруг охватывает страх, что только ради отца Иосеф не отплатил им за обиду⁴. Они находят необходимым солгать ему, что Яков завещал ему быть добрым к ним⁵, и Иосеф чувствует, что **обязан** еще и еще раз пройти через весь **процесс** примирения⁶.

Что сказал Иосеф, как он это сказал и чего он не сказал братьям заключает в себе часть того, что рав Иерухам называет «Шулхан арух нифга», другими словами – кодекс поведения обиженного. Человек может быть кем-то обижен. По отношению к человеку может быть совершена ужасная несправедливость, что окажет влияние на всю его последующую жизнь. Но на примере Иосефа Тора учит нас: несмотря ни на что, человеку запрещено отвечать тем же.

Больше того. Рав Иерухам цитирует утверждение Роша в «Орхот хаим», что не только нельзя мстить обидчику, но к тому, кто ищет прощения, надо проявить доброту (букв.: не считать за ним преступления). Рав Франд⁷ объясняет это следующим образом:

Рош рассматривает такой эпизод. Реувен глубоко обидел Шимона. Две недели спустя Реувен приходит к Шимону и говорит: «Я понимаю, как ужасно поступил по отношению к тебе, позволь мне объясниться».

Какова обычная реакция на такую ситуацию? «Забудь об этом. Я не хочу слышать твои объяснения. Они мне ни к чему. Что сделано, то сделано. Просто забудь об этом!»

Рош объясняет: о том, кто так реагирует, никак нельзя сказать, что он проявляет высокие душевные мидот. Шимон отказывается выслушать объяснения, потому что хочет, чтобы Реувен помучился. Он знает, что с этого момента каждый раз, встречаясь с ним, Реувен будет испытывать

¹ מה יא: והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם. ואמרו חז"ל (מגילה טז): מהו עיניכם ועיני אחי בנימין, כשם שאין בלבי על בנימין שלא היה במכירתו, כך אין בלבי אליכם.

² מה טו

³ מו כד: וישלח את אחיו וילכו ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך ופירש רש"י שם: ... ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאות.

⁴ ויהי נ טו

⁵ נ טז - יז

⁶ נ יט - כא

⁷См. Torah.org

неловкость. Отказавшись выслушать объяснения Реувена, Шимон устанавливает между ними отношения, при которых Реуен вечно будет «у него в долгу».

Поэтому, говорит Рош, если человек согрешил против тебя и приходит объясниться, в дальнейшем не считай сделанное им грехом. Выслушай его. Выслушай его извинения и оправдания независимо от их «весомости». Даже если его объяснения – полная чушь. Дай ему испытать удовлетворение человека, освобожденного от долгов, как если бы он и вправду оплатил свой долг тебе. Так поступают люди высоких душевных качеств. Человек, готовый избавиться ближнего «от долгов», даже если он не заслуживает этого, наиболее достоин похвалы.

Рав Иерухам находит пример такого поведения в ответе Иосефа братьям. Представьте себе, что творилось на душе у десяти братьев. Они схватили Иосефа, намереваясь убить его. Кончилось тем, что они продали его в рабство. Можно ли простить такой поступок? Что они могут сказать ему теперь? Какое оправдание предложить? На какое прощение надеяться?

Иосеф говорит им: «Нет на вас греха передо мной. Все оказалось к лучшему. Все было частью Б-жественного плана. Вы были просто куклами в руках кукловода». Иосеф пытался облегчить братьям тяжкое бремя страшной вины. Это, отмечает рав Иерухам, говорит о безупречном качестве мидот Иосефа-праведника.

Итак, как мы видим, существуют не только законы о том, как преступник должен искупить свою вину перед пострадавшим¹, но и о том, как должен реагировать пострадавший. Но один из этих законов предусматривает, что потерпевшая сторона, которой предписано проявить милосердие и простить², может тем не менее проявить максимальную жесткость, если это необходимо для блага правонарушителя³ (но ни в коем случае не мстить⁴ и изжить в себе малейший признак ненависти⁵). Образцом, который учит нас всему этому, было поведение Иосефа в ситуации, где братья были *מוציא שם רע*. В таких обстоятельствах прощать он был не обязан⁶. «Приди и взгляни, – заявляет «Зоар». – Иосефу было недостаточно отказаться от мести братьям, он проявил к

¹שו"ע, או"ח תרו: א) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו; אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו; ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם יקה עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו.

²שו"ע שם: הגה - והמחול לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל)
משנה ברורה (ח) לא יהא אכזרי מלמחול - דכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו (ח) ואם הוא לא ירצה למחול גם לא ימחלו לו:

³שו"ע שם: אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא)
משנה ברורה: (ט) לטובת המבקש וכו' - כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך

⁴ויקרא יט יה

⁵משנה ברורה: (ט) ומי"מ נראה דמלבו צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה:

⁶שו"ע, או"ח תרו א: ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו. (מרדכי וסמ"ג והגה"מ פ"ב מהלכות תשובה ומהרי"ו):
משנה ברורה (יא) א"צ למחול לו - דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע בפיוס ונשאר הש"ר (יא) ומי"מ מדת ענוה למחול גם בזה:

ним доброту»¹.

Иосеф не только не мстит, он обязуется заботиться обо всех нуждах братьев², причем так, чтобы они не испытывали смущения или снисходительности с его стороны³. Отсюда мы узнаем, что высшая форма прощения заключается в проявлении любви и доброжелательности⁴. После смерти Яакова братья начинают бояться, что сдержанность Иосефа до сих пор была следствием кибуд ав⁵. Они преподносят ему изобретательную ложь⁶. Иосеф отвечает безукоризненно. Он энергично успокаивает братьев, показывая, что принял их раскаяние⁷. Он делает все возможное, чтобы братья поняли: он искренне считает, что происшедшее было и в его, и в их интересах, что это – проявление хесед эльон⁸.

Такое поведение может быть порождено только глубокой верой в Б-жественное Провидение⁹. Иосеф знает, что Б-г управляет миром и что события разворачиваются в соответствии с Его планом. Это распространяется и на все, что произошло с ним, Иосефом, лично. Тогда, и только тогда, когда человек понимает это, он может достичь тех высот в прощении, каких достиг Иосеф. Иосеф не просто простил, он понял, что за всем происходящим стоит Б-жественная деятельность, деятельность, которая говорила ему, что какими бы ни были намерения братьев, их действия в реальности привели к ситуации, которая заведомо не требует прощения.

Все же, несмотря на эти поразительные вещи, Иосеф никогда прямо не произносит слов прощения. Это упущение в дальнейшем имело ужасные последствия. Мудрецы говорят, что десять мучеников, потомков братьев, были замучены и убиты римлянами, потому что Иосеф ни разу не сказал братьям со всей определенностью, что он их прощает¹⁰. (И «Зоар» сравнивает поведение

¹ זהר יא: בא וראה, יוסף לא די לו שלא השיב רעה לאחיו אלא שעשה עמהם חסד ואמת

² העמק דבר נ כא: אנכי אכלכל וגו' ואת טפכם. נתבאר לעיל מ"ז י"ב פי' להם לפי הטף. הכונה בזה שיחוש לפרנסם באופן היותר נאה ומשובח שהטף יאכלו לחם נקי וסולת כמנהג אפרתי עם:

³ הכתב והקבלה נ כא: אנכי אכלכל. לפי שהבטיחם לכלכלם ולהאכילם משלו באופן שהם מצפים לשולחן אחרים, ע"ז נחמם ודבר על לבם על ענין זה שלא יתעצבו בכך אבל יחשב בעיניהם מכלכלים משל עצמם בשמחה ובטוב לבב:

⁴ בראשית נ כא: ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם...

⁵ בראשית נ טו: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו:

⁶ בראשית נ: טז ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: יז כה תאמרו ליוסף אנה שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלקי אביך ויבך יוסף בדברים אליו:

⁷ בראשית נ כא: ... וינחם אותם וידבר על לבם:

רש"י: דברים המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו'

⁸ בראשית נ כ: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב:

⁹ בראשית נט (ט) ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני:

¹⁰ רבינו בחיי, יג יז

Иосефа с другим примером прощения не в пользу Иосефа¹.)

«Вы только думали о том, чтобы причинить мне зло, – говорит Иосеф братьям. – А Всевышний не засчитывает дурные мысли как дурные поступки. Так что вам не о чем тревожиться в жизни. Однако ваши поступки будут иметь влияние на будущие поколения»². Сказано, что он утешал их и только потом обратился к их сердцу: וינחם אותם וידבר על לבם³. Потому что на самом деле וינחם только отчасти⁴, но затем также וידבר קשות אל לבם⁵. Братья, надеясь избежать тяжелой кары, предложили себя в рабы Иосефу, но Иосеф отказался изображать Высший суд⁶. И полному прощению предстояло произойти в будущем – נחמו (сейчас), נחמו (в будущем)⁷.

Но процесс объединения начался – не только как прекращение вражды между ними, но и как объединение двух принципиально разных подходов к служению Всевышнему⁸. Об этом свидетельствует афгара, которая «достраивает» и завершает нашу недельную главу.

Всевышний велит Иехезкелю взять два посоха и написать на них имена Иосефа и Иеуды, на каждом по имени. Затем Иехезкель соединяет посохи и показывает их народу⁹. И тут Всевышний говорит Иехезкелю, что приведет

¹ זוהר יא: רבי אבא היה יושב בפתח שער העיר לד. ראה אדם אחד שהיה בא ויושב על בליטה מצד ההר, והיה עיף מן הדרך ויושב וישן שם. בתוך כך ראה נחש אחד שהיה בא אצלו, ויצאה חתיכת עץ משרש אילן והרג את הנחש. כשהקיץ האדם, ראה את הנחש למולו שהיה מת. התרומם האדם, ונפלה הבליטה (שהיה יושב עליה) אל העמק שמתחתיה (כי נקרעה מן ההר) והאדם נצל. בא אליו רבי אבא, אמר לו: אמר לי מה מעשיך, כי הקב"ה הקרה לך שני נסים אלו, ואין הם לחנם. אמר לו האדם ההוא: כל ימי לא עשה לי אדם רעה שלא נטרציתי עמו ומחלתי לו. ועוד, אם לא יכלתי להתרצות עמו, הייתי מוחל לו. ועוד, אם לא יכלתי להתרצות עמו, לא עליתי על מטתי לפני שמחלתי לו ולכל אלו שצערו לי, ולא נטרתי לו שנאה כל היום על אותו הרע שעשה לי. ולא די לי בזה, אלא שמהיום ההוא והלאה השתדלתי לעשות להם טובות. ... בכה רבי אבא ואמר: גדולים מעשיו של זה מיוסף

² כתב סופר נ כא: אתם רק חשבתם עלי רעה במחשבה ולא במעשה, ומחשבה לבד אלקים חשבה מחשבה שיהיה בה ממש רק לטובה, [קידושין מ.], ... ולא עשיתם לי מאומה אבל ראה כי לעתיד יקבלו עונש מאת ה' על ככה, דור אשר יקומו אחריהם, ולכן עתה כל זמן שאני ואתם חיים אל תיראו, אנכי אכלכל אתכם, אבל לעתיד ה' יגבה דילי' מזרעכם אחרים כנ"ל.

³ כתב סופר, שם: ובזה יש להבין מה דכתיב וינחם אותם וידבר על לבם, דהיל"ל וידבר על לבם וינחם אותם, דתחילה דיבר על לבם וע"י זה התנחמו אח"כ.

⁴ כתב סופר, שם: כי מה שיוסף ניחם את אחיו לא היה נחמה, רק כי שלום יהיה ביניהם, ואין זה נחמה שלימה

⁵ כתב סופר, שם: ונ"ל כי באומרו ועתה אל תיראו ניחם אותם, אבל רמז להם ג"כ קשות שלעתיד יש להם ליראות מפני העונש כמ"ש. והיינו וינחם אותם וידבר קשות על לבם, ורמז תרתי, כנ"ל

⁶ ונ"ל שלזה התכוונו אחי יוסף, שיראו לנפשם שישלם להם הרעה אשר גמלו אותו והיה ראוי להם עונש גדול, ובקשו ממנו אנא שא נא, אבל לא בקשו שלא יענשם כלל כי לא היה סגיי להו בהכי, דאם עתה לא יגמלם רעה אולי בזמן מן הזמנים יתעורר אצלו מה שעשו לו ויענשם בעונש הראוי להם, לכן אמרו הננו לך לעבדים שיהיה זה להם לעונש, ויהיה לבם בטוח אחר שקבלו עונשם שלא יענישם עוד בעונש חמור מזה. ויוסף השיב להם התחת אלקים וכו', ולא רצה לענשם כלל, וינחם אותם וידבר על לבם

⁷ כתב סופר, שם: רק כמו אך שלום יהיה בימיו, אבל לעתיד שכבר סכלנו יסורים ועול הגלות וקבלו עונש מאת ה' כפלים ככל חטאותיה ולא יוסף להגלות עוד, תהיה נחמה כפולה על עתה ועל העתיד. והיינו דכתיב [ישעיה מ, א] נחמו נחמו, שיהיה נחמה להו וגם על לעתיד. ואמר [שם] דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה וכו', וכבר סבלה כל הראוי ואין לצפות עוד על הרעה רק על הטוב. והוה כונת המדרש אם יוסף שלא נחמם רק לשעה נחמו וקבלו תנחומים, כשיבוא הקב"ה לעתיד לנחם אותנו שכבר יצאנו ידי חובותינו כי נרצה עונה, קו"ח שתהיה הנחמה בשלימות ותהיה עולמית בב"א אור גדליהו, ריש ויגש: יוסף ויהודה היו להם דרכים שונים בעבודת ד' יתברך

⁹ יחזקאל לו (טו) ויהי דבר יקוק אלי לאמר: (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו {חבריו} ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו {חבריו}: (יז) וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: (יח) וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלווא תגיד לנו מה אלה לך: (יט) דבר אלהם כה אמר ד' יקוק הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו {חבריו} ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד ביד: (כ) והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם:

еврейский народ к окончательному освобождению¹, давая понять, что благодаря объединению этих двух сил станет возможным освобождение всего еврейского народа.

¹ יחזקאל, שם (כא) ודבר אליהם כה אמר ד' יקוק הנה אני לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם :